

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยสู่การพึ่งพาเศรษฐกิจโลก การพัฒนาระดับดังกล่าวทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการศึกษาโดยรวมของประเทศ โดยเฉพาะหลังจากที่มีการประกาศใช้นโยบายพัฒนาประเทศเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่ความทันสมัย การพัฒนาสาขารัฐกิจขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่รัฐใช้ผนึกหมู่บ้านเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการพัฒนาระดับอำเภอต่อการแทรกซึมของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 ที่มุ่งเน้นพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ส่งผลให้ระบบการผลิตและระบบสังคมของประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง

สังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทได้เผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์กลายเป็นรูปแบบหลักในสังคมชนบท ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น เน้นการใช้ทุน การจ้างแรงงาน และการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด นำมาซึ่งการขยายตัวของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานและระบบขนส่งที่ทันสมัย เพื่อการกระจายผลผลิตทั้งตลาดภายในและตลาดโลก ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ทั้งในการผลิตและการกระจายผลผลิต จากการผลิตแบบครัวเรือนไปสู่การผลิตขนาดใหญ่ เช่น การผลิตทางการเกษตรจาก “ระบบพออยู่พอกิน” เป็น “ระบบผลิตเพื่อขาย” เพื่อความอยู่รอด ชาวนาต้องเผชิญกับการล้มลุกคลุกคลานจากการเข้าไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ ชาวนาที่มีทรัพยากรจำกัด และขาดเงินทุนในการนำมาใช้ในการผลิต เลือกที่จะขายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมซึ่งกลายเป็นทางออกอย่างหนึ่งให้กับคนชนบทที่สามารถจะนำมาซึ่งรายได้เพื่อจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างใหญ่หลวง ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิธีการดิ้นรนต่อสู้ในการทำมาหากิน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น แต่ก็หาได้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกันหมดไม่ ทั้งนี้เพราะภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถเฉพาะตัว โอกาสของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนเงื่อนไขทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่แต่ละชุมชนเผชิญอยู่

ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับชุมชนชนบทอื่น ๆ ในสังคมไทย การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ทำให้ประชากรในท้องถิ่นซึ่งมีอาชีพดั้งเดิมในการทำเกษตรกรรมเปลี่ยนอาชีพมารับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม โดยเยาวชนในวัยแรงงานภาคการเกษตรส่วนใหญ่ในชุมชนหันไปรับจ้างในโรงงานต่าง ๆ ในนิคมอุตสาหกรรมซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก เพราะมีรายได้ที่แน่นอน ทำให้ค่านิยม ความเชื่อ ทัศนคติของเยาวชนในชนบท ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยเปลี่ยนวิถีชีวิต จากวิถีชีวิตเกษตรกรรม ไปสู่วิถีชีวิตแบบเมือง การเปลี่ยนแปลงชุมชน มีทั้งที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ มีความเจริญก้าวหน้า แต่บางครั้งก็เกิดปัญหาขึ้น เช่น การรับเอาเทคโนโลยี เพื่อตอบสนองความทันสมัยและความสะดวกสบาย ทำให้คนในชุมชนต้องยากจนลง กลายเป็นคนมีหนี้สิน เห็นแก่ตัว เกิดการแก่งแย่งกัน ความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนเริ่มลดลงและหายไป ก่อให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมาย จากสภาพเศรษฐกิจที่สร้างค่านิยมทางวัตถุเป็นหลัก ได้เปลี่ยนวิถีคิดและความเชื่อของเยาวชน และเมื่อเกิดปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้เยาวชนปรับตัวไม่ทันกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เยาวชนประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสม เช่น การประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย เพื่อที่จะตอบสนองความทันสมัยและความสะดวกสบาย ซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้เกิดปัญหา ด้านสังคมตามมาในท้ายที่สุด

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้คนในท้องถิ่นลำพูนเริ่มวิตกกังวลกับปัญหาและห่วงใยสถานการณ์อนาคตของบุตรหลานว่า ยุคนี้เยาวชนได้แสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะของความเสื่อมทราม ทำลายศีลธรรม และจริยธรรมอย่างรุนแรง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้สังคมนั้นปรับเปลี่ยนไปได้อย่างรวดเร็ว จนยากที่จะต้านทาน หรือห้ามเยาวชนมิให้ไหลไปตามกระแสของยุคโลกาภิวัตน์ที่มีทั้งผลดีและผลเสียได้ เช่น การรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการเลียนแบบ ที่ผ่านทางสื่อในด้านต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และที่กำลังเป็นที่นิยมกันมากในหมู่เยาวชน ก็คือ คลิปวิดีโอ ที่ผ่านการส่งต่อกันทางมือถือ เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมของเยาวชนเหล่านี้ที่ได้แสดงออกมามีให้เห็นกันนั้นนับเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ผู้คนในชุมชนได้รู้แล้วว่า ปัจจุบันสถานการณ์ของเยาวชนมีการเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใด

จากการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสลงพื้นที่ไปเข้าร่วมในการจัดเวทีชาวบ้านในโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลำน้ำแม่สารอย่างมีส่วนร่วม” ในพื้นที่ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยการนำของพระมหานิเวศน์ พ่อหลวงอุทิศย์ พิงคะสัน และแม่หลวงภักจินดา ลังกาฟ้า โครงการวิจัยมีกิจกรรมค่ายคืนธรรมชาติสู่ลุ่มน้ำสาร ที่จัดขึ้น ณ วัดเสาหิน ตำบลศรีบัวบาน อำเภอ

เมือง จังหวัดลำพูน ในวันที่ 24 เมษายน 2549 และกิจกรรมค่ายพัฒนาศักยภาพผู้นำเยาวชนลำน้ำ
 สार จัดขึ้น ณ ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเชิงคอยสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากการร่วมทำ
 กิจกรรมทั้งหมดทำให้ผู้วิจัยได้ไปพบกับเยาวชนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง กับ
 กิจกรรมในการที่จะฟื้นฟูลำน้ำแม่สารร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน เช่น ในการประชุมสัญจรตาม
 หมู่บ้านริมลำน้ำสาร ซึ่งเด็ก ๆ ได้ทำการทดสอบเพื่อวัดคุณภาพน้ำในลำน้ำสาร โดยการวัดความเร็ว
 ของกระแสน้ำ วัดความขุ่นใส วัดอุณหภูมิ และค้นหาสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ที่อาศัยอยู่ในน้ำ เพื่อนำมาเป็น
 ตัวชี้วัดถึงคุณภาพน้ำ ขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ดกวางพูดคุยกันเพื่อศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ของลำน้ำสาร
 ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ว่าในอดีตมีที่มาที่ไปอย่างไร แล้วนำมาสรุปผลจากกลุ่มเยาวชนและกลุ่ม
 ผู้ใหญ่ในชุมชน ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ก็ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ ความคิดเห็นร่วมกัน
 ทำให้เยาวชนได้เรียนรู้ถึงเรื่องราวในอดีต การเปลี่ยนแปลงของลำน้ำสาร เรื่องของประวัติศาสตร์
 หมู่บ้าน รวมไปถึงถึงการเปลี่ยนแปลงชุมชน การปรับเปลี่ยนต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทราบว่า การที่เยาวชนได้แสดงพฤติกรรมที่แตกต่าง
 กันออกมาทั้งในทางลบและทางบวกนั้น อาจมีผลมาจากพื้นที่ของการแสดงออกที่แตกต่างกัน
 บางส่วนมีพฤติกรรมที่ถูกมองว่าเป็นปัญหา ในขณะที่ยังมีเยาวชนอีกจำนวนหนึ่งที่เลือกกิจกรรม
 สร้างสรรค์ เช่นเดียวกับเยาวชนในพื้นที่ตำบลป่าสัก ที่ได้มีการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เช่น
 กิจกรรมโครงการวิจัย รวมถึงความสนใจของเยาวชน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจกลุ่มเยาวชน
 ใน 5 หมู่บ้าน ของตำบลป่าสัก ที่ชุมชนเกษตรกำลังเปลี่ยนแปลงไป เพราะว่าโรงเรียนนิคม
 อุตสาหกรรมลำพูน ได้จัดตั้งขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ความเป็นมาของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ทั้ง
 ด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาต่าง ๆ ตลอดจน เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
 ในอดีตและ ปัจจุบัน เพื่อให้พวกเขาได้ศึกษา ได้ทบทวนตัวเอง เก็บข้อมูลของตัวเอง ได้เรียนรู้ ได้
 รู้จักตนเองมากขึ้น รู้ว่าปัจจุบันมีวิถีชีวิตอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและชุมชนนั้น มี
 ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเยาวชนอย่างไร เพื่อที่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับการ
 เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น และหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในปัจจุบันต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยในฐานะนักส่งเสริมการเกษตร เชื่อว่า หากเยาวชนรู้เท่าทันการ
 เปลี่ยนแปลงของชุมชน เยาวชนน่าจะปรับตัวได้ดีขึ้น จึงมีข้อสงสัยว่า จะทำให้เยาวชนได้เข้ามามี
 ส่วนร่วมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงชุมชน ในชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่
 ได้อย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่มีเข้ามามีผลในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิถีการ
 เปลี่ยนแปลงชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม
 และสามารถนำแนวทางที่ได้ไปใช้ประโยชน์ ในการทำงานร่วมกับเยาวชนในงานวิจัยต่อ ๆ ไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. มิติวิจัย (เกิดองค์ความรู้)

- 1.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร ในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน
- 1.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

2. มิติพัฒนา

- 2.1 เกิดกลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำ และกลุ่มผู้อาวุโสที่ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนกัน
- 2.2 เยาวชนมีความกล้าแสดงออกทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติในทางที่เหมาะสม
- 2.3 ผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ปกครอง ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการส่งเสริมเยาวชนมากขึ้น

ขอบเขตในการศึกษา

1. **ขอบเขตด้านประชากร** การเลือกประชากรในการศึกษานั้น ได้เลือกประชากรทั้งชายและหญิง ที่เป็นกลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้อาวุโส และผู้นำชุมชน ที่เข้ามารวมกลุ่มในการทำกิจกรรมและอาศัยอยู่ในชุมชนในพื้นที่ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

2. **ขอบเขตด้านพื้นที่** พื้นที่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ คือ 6 หมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย หมู่บ้านสันคะยอม หมู่ 6 บ้านป่าดิงงาม หมู่ 4 บ้านหลุก หมู่ 6 บ้านสันป่าสัก และหมู่ 18 บ้านใหม่จตุจักร ในตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งทั้ง 5 หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่มีความสอดคล้องกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้เพื่อเลือกพื้นที่ในการศึกษาดังนี้

2.1 เป็นหมู่บ้านที่มีประสบการณ์ในเรื่องของการรวมกลุ่มของเยาวชน มีผลงาน และสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน

2.2 เป็นหมู่บ้านที่มีความตื่นตัวที่จะหนุนให้เยาวชนเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนเอง และชุมชน เช่น มีโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลำน้ำแม่สารอย่างมีส่วนร่วม” และโครงการวิจัยเรื่อง ฐานข้อมูลการทำนา เป็นต้น

2.3 เป็นหมู่บ้านที่หลากหลายอาชีพ ทั้งทำการเกษตร ทั้งค้าขาย และเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งจะสามารถเห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ตารางที่ 1 จำนวนผู้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม

หมู่บ้าน	เยาวชน (คน)	ผู้นำชุมชน (คน)	ผู้อาวุโส (คน)	รวม
หมู่ 1 บ้านสันคะยอม	20	3	5	28
หมู่ 3 บ้านป่าดิงงาม	10	3	5	15
หมู่ 4 บ้านหลุก	20	3	5	28
หมู่ 6 บ้านสันป่าสัก	10	3	5	18
หมู่ 18 บ้านใหม่จตุจักร	20	3	5	28
รวม	80	15	20	117

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรนั้น สามารถแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ได้ดังนี้

3.1 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร

3.1.1 กระบวนการเลือกพื้นที่เป้าหมาย

3.1.2 กระบวนการทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

3.1.3 กระบวนการค้นหาเยาวชนที่สนใจอยากจะเรียนรู้ตัวเอง เรียนรู้ชุมชน และอยากจะเข้าร่วมกิจกรรม

3.1.4 กระบวนการรวมกลุ่มเยาวชนที่สนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม

3.1.5 แนวทางและกระบวนการจัดค่ายวิถีสัญจร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อสรุปปัญหา และหาแนวทางการปรับตัว

3.1.6 กระบวนการวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน

3.1.7 กระบวนการเก็บข้อมูลของเยาวชน โดยใช้แบบสอบถามที่ร่วมกัน ออกแบบขึ้น

3.1.8 กระบวนการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล และสรุปข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรค

3.1.9 กระบวนการสรุปผลงานวิจัยและทบทวนกิจกรรมในการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมือง ลำพูน จังหวัดลำพูน

3.2 วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการ เปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

นิยามศัพท์

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนและวิธีการที่ทำให้สมาชิกของกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม ได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่มีผลให้สมาชิกในกลุ่มเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในเรื่องของการทำให้เยาวชนได้รู้จักตัวเองมากขึ้น รู้จักการเปลี่ยนแปลงชุมชน รู้ถึงปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงชุมชนรวมไปถึงการหาแนวทางในการปรับตัวและแก้ไขปัญหาที่ได้

ทีมวิจัยเยาวชน หมายถึง เยาวชนทั้งหญิงและชายที่เข้าร่วมทีมวิจัยในโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนต่อวิธีการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตรในชุมชนตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 5 หมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านสันคะยอม หมู่ 3 บ้านป่าดิงงาม หมู่ 4 บ้านหลุก หมู่ 6 บ้านสันป่าสัก และหมู่ 18 บ้านใหม่จตุจักร ในตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

การเปลี่ยนแปลงชุมชนเกษตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลป่าสักจากชุมชนเกษตรกรรม เป็นชุมชนที่มีทั้งเกษตรกรรม บริการ และอุตสาหกรรม ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และการปกครองซึ่งมาจากเหตุ / ปัจจัยที่หลากหลาย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของเยาวชน ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชนหรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะของกระบวนการ มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยน แก้ปัญหา การกำหนดแผนงานใหม่ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ

แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดกระบวนการวิจัย

